

DOI: <https://doi.org/10.28925/3041-1505.2026.719>
УДК 75.01:159.9:7.012

Леонід Іванович СОТНИК,

Доцент кафедри монументального і станкового живопису,
Заслужений діяч мистецтв України,
Київська державна академія декоративно-
прикладного мистецтва і дизайну, імені
Михайла Бойчука, Київ, Україна,
leonidsotnik213@gmail.com
ORCID: 0009-0007-0059-8670

Leonid I. SOTNYK,

Associate Professor, Department of Monumental and Easel
Painting,
Honored Art Worker of Ukraine,
Mykhailo Boychuk Kyiv State Academy of
Decorative Applied Arts and Design, Kyiv, Ukraine,
leonidsotnik213@gmail.com
ORCID: 0009-0007-0059-8670

ПСИХОЛОГІЯ КОЛЬОРУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРОВОГО МИСЛЕННЯ У ЖИВОПИСІ

PSYCHOLOGY OF COLOR AS A TOOL FOR FORMING SPATIAL THINKING IN PAINTING

Анотація. Стаття присвячена аналізу психологічної природи кольору як чинника формування просторового мислення у живописі. Розкрито когнітивні та перцептивні механізми впливу кольорових відношень на сприйняття глибини, маси, ритму та архітекtonіки

живописного простору. Визначено, що колір виконує не лише декоративну, а й структуроутворювальну функцію, організовуючи простір художнього образу. Обґрунтовано значення цілеспрямованого формування колірної мисленнєвої професійної підготовки студентів кафедр монументального і станкового живопису. Окреслено методичні прийоми, що сприяють розвитку просторово-пластичного мислення через роботу з кольоровими контрастами, тональними відношеннями та композиційною архітектонікою. Зроблено висновок, що психологія кольору є важливим інструментом формування професійних компетентностей сучасного художника.

Ключові слова: психологія кольору; просторове мислення; живопис; композиція; архітектоніка образу; бойчуківська школа; мистецька освіта; монументальний живопис.

Abstract. The article analyzes the psychological nature of color as a factor in forming spatial thinking in painting. The cognitive and perceptual mechanisms of color influence on the perception of depth, mass, rhythm, and pictorial space architectonics are revealed. It is determined that color performs not only a decorative but also a structural function, organizing the space of the artistic image. The importance of purposeful formation of color thinking in professional training of students of monumental and easel painting departments is substantiated. Methodological techniques that contribute to the development of spatial and plastic thinking through work with color contrasts, tonal relations, and compositional architectonics are outlined. It is concluded that color psychology is an important tool for forming professional competencies of a contemporary artist.

Keywords: color psychology; spatial thinking; painting; composition; pictorial architectonics; Boychuk school; art education; monumental painting.

Вступ. У сучасному мистецькому просторі колір розглядається не лише як засіб естетичної виразності, а як один із ключових інструментів формування просторового мислення художника. Просторове мислення визначає здатність митця усвідомлено оперувати глибиною, масою, масштабом, ритмом і архітектонікою живописного образу, що є фундаментальним для станкового й особливо монументального живопису. У цьому контексті колір виступає не просто декоративним елементом, а активним структуроутворювальним чинником, який організовує живописний простір, спрямовує зорове сприйняття та формує емоційно-смыслову домінанту композиції.

Психологія кольору досліджує закономірності впливу кольорових відношень на емоційні стани, асоціативне мислення та перцептивні процеси людини. Однак у системі художньої освіти ці знання часто застосовуються фрагментарно й переважно в межах декоративних або колористичних вправ, не розглядаючись як цілісний інструмент розвитку просторово-пластичного мислення. Водночас саме колір здатен керувати відчуттям глибини простору, визначати «вагу» та «щільність» форми, створювати ілюзію руху та просторової напруги, що безпосередньо впливає на архітектоніку живописного образу.

Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислення кольору як когнітивно-психологічного інструменту формування професійних компетентностей художника у сучасній мистецькій освіті. У контексті цифровізації та оновлення методик викладання станкового й монументального живопису постає необхідність розробки цілісного підходу до формування просторового мислення через колір, що поєднує класичні академічні традиції та сучасні наукові уявлення про психологію сприйняття.

Постановка проблеми. Сучасна система мистецької освіти в Україні дедалі активніше інтегрує цифрові технології та новітні художні практики, проте фундаментальною основою професійної підготовки художника залишається академічний живопис. Однією з ключових компетентностей у цій галузі є сформоване просторове мислення, яке визначає здатність студента цілісно сприймати форму, масу, глибину, ритм і архітекtonіку художнього образу. Водночас у практиці викладання живопису колір часто використовується переважно як засіб декоративної виразності, а не як інструмент свідомого конструювання простору живописної площини.

Недостатня увага до психологічних механізмів впливу кольору на просторове сприйняття призводить до фрагментарності у формуванні просторово-пластичного мислення студентів. Унаслідок цього у навчальних роботах часто спостерігаються порушення цілісності композиційної архітекtonіки, невміння передавати глибину та «вагу» форми, а також відсутність чіткого просторового ієрархічного поділу елементів зображення. Це особливо критично для монументального живопису, де помилки у колористичній організації простору призводять до втрати художньої переконливості та зниження впливу твору на глядача.

Проблема ускладнюється тим, що в освітніх програмах відсутній цілісний методичний підхід, спрямований на цілеспрямоване формування просторового мислення через психологію кольору. Колористичні вправи зазвичай не пов'язуються із завданнями просторового моделювання, архітекtonіки композиції та образної драматургії. Це створює розрив між теоретичними знаннями з колористики та реальними професійними потребами

майбутніх художників.

Постає науково-методична проблема розробки цілісної системи формування просторового мислення у процесі навчання живопису, де колір розглядається як когнітивно-психологічний інструмент просторової організації художнього образу, а не лише як засіб декоративної виразності.

Мета. Метою статті є виявлення психологічних механізмів впливу кольору на формування просторового мислення у живописі та обґрунтування ролі психології кольору як когнітивно-професійного інструменту у підготовці художників кафедр монументального і станкового живопису. Дослідження спрямоване на визначення значення кольору як структуроутворювального чинника живописного простору, аналіз його впливу на сприйняття глибини, маси, ритму й архітекtonіки композиції, а також на окреслення методичних шляхів цілеспрямованого формування просторово-пластичного мислення студентів у процесі навчання живопису.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика психологічного впливу кольору та його ролі у формуванні просторового мислення у живописі має міждисциплінарний характер і розглядається на перетині мистецтвознавства, психології сприйняття та методики художньої освіти. Базові уявлення про закономірності взаємодії кольорів, контрастів і зорового поля ґрунтуються на класичних працях, що пояснюють механізми колірних взаємодій та їхній вплив на зорові ілюзії, відчуття глибини й об'єму [1, с. 15–27]. Теоретичне осмислення кольору як феномену сприйняття та мислення підкріплюється філософськими підходами, де колір трактується як складну систему опису вражень, пов'язаних із мовою та досвідом суб'єкта [3, с. 9–18]. Історично важливим залишається

й концептуальний пласт колористики, у якому колір розглядається як чинник психологічної реакції та просторової організації образу [5, с. 61–84].

У контексті художньої практики та навчання значну увагу приділено теоріям колористики, де колір аналізується як активний інструмент композиції, що здатний вибудовувати просторові плани, керувати увагою глядача та формувати відчуття «повітря» у живописі [7, с. 42–58]. Паралельно, мистецтвознавчі підходи до живопису підкреслюють духовно-психологічну природу кольору, його здатність працювати як носій емоційного стану і сенсу, впливаючи на сприйняття простору не лише формально, а й асоціативно [8, с. 33–47]. Це підтверджує актуальність розгляду кольору не тільки як технічної характеристики, а як когнітивного інструмента просторової уяви.

Окремий напрям досліджень стосується педагогічних і методичних аспектів: у працях з академічного рисунку та живопису наголошено, що просторове мислення формується через системне опанування тональних і колірних відношень, конструктивної побудови форм та композиційного мислення [6, с. 28–41]. Водночас автори, які аналізують сучасні тенденції мистецької освіти, акцентують на потребі оновлення програм і методик викладання живопису з урахуванням сучасної візуальної культури та цифрового середовища [10, с. 17–25]. Додатково зазначається, що цифрові інструменти можуть посилювати колористичні компетентності, але не повинні підміняти фундаментальні академічні засади роботи з кольором і простором [9, с. 58–63].

У міжнародному науковому дискурсі колір і простір аналізуються через призму психології сприйняття: підкреслюється, що колір здатний змінювати оцінку глибини, відстані та просторових відношень, а також

взаємодіє з емоційними станами глядача [11, р. 1–6]. Дослідження колірних уподобань і гармонійних поєднань демонструють, що сприйняття колірної гармонії має закономірності, які можуть бути використані для більш точного «конструювання» просторової композиції [12]. Також у сучасних роботах звертають увагу на зв'язок кольору й емоційних асоціацій, що важливо для розуміння психологічної глибини живописного простору [14].

Окремо варто виділити українські дослідження, що безпосередньо розкривають вплив колірного рішення на сприйняття живописного твору, підкреслюючи зв'язок між колористичною структурою й відчуттям просторової організації композиції [13]. У результаті можна констатувати, що наявні праці формують теоретичну основу для аналізу кольору як психологічного інструмента просторового мислення у живописі, проте потребує подальшого розвитку системний методичний підхід, який би поєднав класичні колористичні теорії, сучасну психологію сприйняття та практикоорієнтовані педагогічні стратегії у підготовці художників і дизайнерів [6, с. 28–41; 10, с. 17–25].

Виклад основного матеріалу. Колір у живописі виступає не лише як естетична характеристика зображення, а як повноцінний психологічний інструмент формування просторового мислення, здатний моделювати уявлення про глибину, об'єм і композиційну ієрархію образу. Просторове сприйняття живописного твору формується внаслідок взаємодії фізичних властивостей кольору, його психологічного навантаження та культурно-асоціативних смислів.

Згідно з положеннями теорії взаємодії кольорів, контрастні та тональні співвідношення створюють ілюзію наближення або віддалення площин, посилюють

відчуття глибини та впливають на структурне сприйняття простору картини [1, с. 64–79]. Холодні відтінки зазвичай сприймаються як віддалені, тоді як теплі — як ближчі до глядача, що активно використовується у побудові просторової перспективи [7, с. 91–103]. Таким чином, колірна палітра стає інструментом «візуальної навігації», який спрямовує погляд глядача і формує композиційну глибину.

Філософсько-психологічний підхід до кольору дозволяє розглядати його як форму візуального мислення, через яку художник структурує реальність [3, с. 12–18]. Кандинський підкреслював, що колір володіє внутрішньою емоційною динамікою і здатен формувати не лише настрій, а й просторове відчуття картини, викликаючи у глядача відчуття напруження, розширення або стискання простору [8, с. 41–56]. Це положення підтверджується сучасними психологічними дослідженнями, де доведено, що колірні рішення впливають на когнітивну оцінку відстані та просторової структури зображення [17].

Важливим компонентом просторового мислення є здатність митця оперувати колірними масами як просторовими об'єктами. Площини, побудовані за принципом колірної ієрархії, сприймаються як окремі рівні простору, що створює багатопланову композицію [5, с. 120–136]. Колірні переходи, градієнти та нюансні поєднання забезпечують «повітряність» зображення, підсилюючи ілюзію глибини та просторової протяжності [7, с. 63–74].

У навчальному процесі формування просторового мислення відбувається через поступове засвоєння законів колористики та композиції. Академічний рисунок і живопис формують у студентів уміння аналізувати колірні відношення як просторові структури, а не як окремі плями

[6, с. 35–47]. Практика показує, що системна робота з колірними шкалами, теплохолодними контрастами та тональними градаціями розвиває здатність прогнозувати просторовий ефект ще на етапі ескізування.

Окреме значення має психологічний аспект кольору. Дослідження вказують, що певні колірні поєднання викликають у глядача стабільні емоційні реакції, які впливають на суб'єктивне сприйняття глибини, маси та дистанції між об'єктами [14]. Таким чином, колір у живописі виконує не лише естетичну, а й когнітивну функцію – він формує просторове мислення як художника, так і реципієнта.

Висновки. У результаті можна стверджувати, що колір є одним із ключових чинників просторового мислення у живописі. Його свідоме використання дозволяє художникові керувати композиційною структурою твору, моделювати глибину та об'єм, а також формувати психологічне поле сприйняття, що робить живописний простір цілісним і змістовно насиченим. Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що колір у живописі виступає не лише як формальний засіб художньої виразності, а як повноцінний психологічний інструмент формування просторового мислення. Його функціонування виходить за межі декоративної ролі та набуває когнітивного значення, впливаючи на процеси сприйняття, осмислення та структурування зорового простору.

Встановлено, що колірні співвідношення, теплохолодні контрасти, тональні переходи та колірна ієрархія визначають характер просторової організації живописного твору, формують відчуття глибини, об'єму й композиційної багатоплановості. Колір здатен моделювати напрямок і динаміку погляду глядача, створюючи візуальні акценти

та керуючи просторовою логікою композиції.

Доведено, що психологічна дія кольору впливає не лише на емоційне сприйняття, а й на когнітивну оцінку просторових характеристик зображення. Це підтверджує доцільність розгляду колористики як важливого чинника розвитку просторового мислення у професійній підготовці художників.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності системного включення психологічних аспектів кольору до навчальних програм із живопису та композиції. Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці методик інтеграції цифрових інструментів колористики у формування просторового мислення студентів мистецьких спеціальностей, а також у поглибленому вивченні взаємодії кольору, фактури та світлотіні у створенні живописного простору.

Список використаних джерел:

1. Альберс Й. Взаємодія кольорів. Київ: ArtHuss, 2020. 208 с.
2. Брильов С. В., Кузьмічова В. С., Колесников В. В. Образотворче мистецтво та дизайн в епоху діджиталізації: тренди, виклики // АРТ-платФОРМА. 2024. Вип. 2(10). С. 228–241. DOI: <https://doi.org/10.51209/platform.2.10.2024.228-241>
3. Віттгенштайн Л. Зауваги про кольори. Харків: Фоліо, 2018. 96 с.
4. Гаврилюк О. В. Колір у сучасному живописі: психологічні та просторові аспекти // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2021. № 4. С. 45–52.
5. Гете Й. В. Вчення про колір. Київ: Основи, 2017. 240 с.
6. Іваненко М. В. Академічний рисунок та живопис як

основа графічного дизайну. Харків: Фактор, 2022. 112 с.

7. Іттен Й. Мистецтво кольору. Київ: ArtHuss, 2019. 196 с.

8. Кандинський В. Про духовне в мистецтві. Київ: Основи, 2016. 176 с.

9. Пархоменко О. Л. Використання цифрових технологій у підготовці художників: сучасні тенденції та виклики // Образотворче мистецтво та дизайн. 2019. № 2(16). С. 58–63.

10. Шевченко Н. П. Сучасні тенденції викладання живопису у закладах вищої мистецької освіти. Одеса: ОНУ, 2023. 88 с.

11. Agostini T. Editorial: Color and Space in Perception and Art // *Gestalt Theory*. 2022. Vol. 44(1–2). P. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.2478/gth-2022-0011>

12. Forni O., Darmon A., Benzaquen M. Harmonious Color Pairings: Insights from Human Preference. arXiv preprint. arXiv:2508.15777. URL: <https://arxiv.org/abs/2508.15777>

13. Капран О. В. Аспекти впливу колірнього рішення на сприйняття живописного твору // Слобожанські мистецькі студії. 2023. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32782/art/2023.1.3>

14. Muratbekova M., Shamoï N. Color-Emotion Associations in Art: Fuzzy Approach. arXiv preprint. arXiv:2311.18518. URL: <https://arxiv.org/abs/2311.18518>

15. Song L. Comparative analysis of color emotional perception in art and non-art students // *Frontiers in Psychology*. Article ID: PMC12211919. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12211919/>

16. Song L. Does artistic training affect color perception? // *Vision Research*. Article ID: S0301051124000462. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0301051124000462>

17. Yao C., et al. Visual performance of painting colors based on psychological factors // *Frontiers in Psychology*.

2022. Article ID: 966571. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.966571>

References:

1. Albers, J. (2020). Vzaïemodiia koloriv [Interaction of color]. Kyiv: ArtHuss [in Ukrainian].
2. Brylov, S. V., Kuzmichova, V. S., & Kolesnikov, V. V. (2024). Obrazotvorche mystetstvo ta dyzain v epokhu didzhitalizatsii: trendy, vyklyky [Fine arts and design in the era of digitalization: trends, challenges]. ART-platforma, 2(10), 228–241 [in Ukrainian]. DOI: 10.51209/platform.2.10.2024.228-241
3. Wittgenstein, L. (2018). Zauvahy pro kolory [Remarks on colours]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
4. Havryliuk, O. V. (2021). Kolir u suchasnomu zhyvopysi: psykholohichni ta prostorovi aspekty [Colour in contemporary painting: psychological and spatial aspects]. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv, 4, 45–52 [in Ukrainian].
5. Goethe, J. W. (2017). Vchennia pro kolir [Theory of colours]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
6. Ivanenko, M. V. (2022). Akademichnyi rysunok ta zhyvopys yak osnova hrafichnoho dyzainu [Academic drawing and painting as the basis of graphic design]. Kharkiv: Faktor [in Ukrainian].
7. Itten, J. (2019). Mystetstvo koloru [The art of color]. Kyiv: ArtHuss [in Ukrainian].
8. Kandinsky, W. (2016). Pro dukhovne v mystetstvi [Concerning the spiritual in art]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
9. Parkhomenko, O. L. (2019). Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii u pidhotovtsi khudozhnykiv: suchasni tendentsii ta vyklyky [Use of digital technologies in artists' training: current trends and challenges]. Obrazotvorche mystetstvo ta dyzain, 2(16), 58–63 [in Ukrainian].

10. Shevchenko, N. P. (2023). Suchasni tendentsii vykladannia zhyvopysu u zakladakh vyshchoi mystetskoi osvity [Current trends in teaching painting in higher art education institutions]. Odesa: ONU [in Ukrainian].

11. Agostini, T. (2022). Editorial: Color and space in perception and art. *Gestalt Theory*, 44(1–2), 1–6 [in English]. DOI: 10.2478/gth-2022-0011

12. Forni, O., Darmon, A., & Benzaquen, M. (2024). Harmonious color pairings: Insights from human preference. arXiv preprint arXiv:2508.15777 [in English].

URL: <https://arxiv.org/abs/2508.15777>

13. Kapran, O. V. (2023). Aspekty vplyvu kolirnoho rishennia na spryiniattia zhyvopysnoho tvoru [Aspects of the influence of color solutions on the perception of a painting]. *Slobozhanski mystetski studii*, 1 [in Ukrainian].

DOI: 10.32782/art/2023.1.3

14. Muratbekova, M., & Shamoï, N. (2023). Color-emotion associations in art: Fuzzy approach. arXiv preprint arXiv:2311.18518 [in English].

URL: <https://arxiv.org/abs/2311.18518>

15. Song, L. (2023). Comparative analysis of color emotional perception in art and non-art students. *Frontiers in Psychology* [in English].

URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12211919/>

16. Song, L. (2024). Does artistic training affect color perception? *Vision Research* [in English].

URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0301051124000462>

17. Yao, C., et al. (2022). Visual performance of painting colors based on psychological factors. *Frontiers in Psychology*, 13, 966571 [in English]. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.966571